

Bevezető – elsősorban pedagógusoknak

Több mint negyedszázada, 1994-ben, a FÉK program kezdetén még az X generáció (kb. 1965-80) utolsó évfáratai jártak középiskolába, az Y generáció (1980-95) tagjainak többsége kisgyerek volt. Fogalmunk se volt róla, hogy az Y, és még inkább a Z (1995-2010) és Alfa (2010-) generáció tagjait alapvetően a digitális világhoz való viszonyuk alapján fogjuk leírni és meghatározni. El se tudtuk képzelni, hogy az akkor még sok kilós, néhány megabájt memóriájú asztali számítógépek hogyan alakítják át a világunkat. Laptopról, notebookról, okostelefonról, tabletről szó sem volt. Az internet gyerekcipőben járt, az email újdonságnak számított, a drótnélküli telefon kevesek kiváltsága volt.

Könyvtárnyi irodalma van annak, hogy a mai diákság (alapvetően a Z generáció) miben más, mint az őket tanító középkorúak és idősebbek. A minket a FÉK anyag kontextusában érdeklő legfőbb különbségek a következők.

- Az információ megszerzése és feldolgozása sokkal gyorsabb – igaz, hogy gyakran felületesebb is. A Z generáció nem szeret hosszú időt tölteni ugyanazzal: a 45 perces órák régen is túl hosszúak voltak a kisiskolások számára, de ma már a tizenévesek számára is megterhelőek. Ma a fiatal felnőttek számára az ideális verbális kommunikáció a legfeljebb 18 perces TEDx előadás. A tinédzserek számára néha ez is túl hosszú idő, jobban szeretik a max. 3-5 perces, lehetőleg képekkel, animációkkal „felturbózott” videókat.
- „Zsebben a világ”: az információ pusztá birtoklása ma már nem biztosít tekintélyt. A felnőtt (szülő, tanár, főnök stb.) nem imponál, hiszen „én 2 perc alatt megtalálom, amit ő tud, ő viszont 60 év alatt se tanulta meg, amit én már tudok”. A gyakorlati, hiteles, ténylegesen hasznosítható tapasztalatnak és bölcsességnak viszont ma is súlya van.
- A mai, rendkívül gyorsan és váratlanul változó világban (környezeti problémák, gazdasági válságok, járványok, politikai feszültségek, ideológiai viták) a legtöbb fiatal azt éli meg, hogy „a felnőttek se tudják jobban”! A gyakran érzékelhető bizalmatlanság, szkepticizmus, relativizmus, cinizmus vagy reményvesztettség nem valami „gyári hiba” a Z generációnál, hanem a világ kiszámíthatatlanságára és a jövő bizonytalanságára adott természetes válasz.
- A beszélt és írott szöveg helyett a mai fiatal életében sokkal nagyobb szerepet játszanak a videók, a zene. A szavak és fogalmak helyett inkább a képek és hatások azok, amik alakítják a gondolkodásukat.

- A 80-90-es években általános szörnyülködést okozott a kutatási eredmény, hogy az akkori diákok napi 5 órát tévéztek. A tévé azonban az idő nagy részében inkább csak passzívan, háttérzajként volt jelen. A Z generáció viszont kb. ugyanennyi időt tölt a neten, ami pedig intenzív, interaktív élmény – még akkor is, ha „multitaskingol”, azaz közben pl. leckét (is) ír.
- Nagyrészt szintén az internet, elsősorban a közösségi média hatása lehet, hogy a mai tizenévesekre jellemző bizonyos „érzelmi inkontinencia”: az azonnali, kevésbé kontrollált reakciók, erőteljes kifejezési módok, a türelmetlenség, a gyors visszajelzés elvárása. Ez egyéntől függően lehet a túlzott érzékenység, vagy éppen bizonyos fokú szociális érzéketlenség jele is.

A fenti és hasonló jellemzőket igyekeztünk – az oktatási rendszer lehetőségeit is szem előtt tartva – figyelembe venni a FÉK anyag új fejezeteinek megírása során. Munkánk során a következő főbb alapelveket követtük:

1. A kevés is jobb, mint a semmi

Sokszor halljuk az ellenvetést a FÉK anyaggal kapcsolatban, hogy pl. az önértékelés, az EQ, a kapcsolatok, a szex, a bullying és a többi olyan mély és érzékeny kérdések, amelyekről egyszerűen nem érdemes 1-2 előadást vagy osztályfőnöki órát tartani. Ahhoz, hogy az ilyen területeken számottevő változást lehessen elérni, jól képzett és gyakorlott szakemberre, éveken át tartó egyéni, személyre szabott foglalkozásra, és támogató, megtartó közösségre van szükség. Ha mindez nem adott, akkor semmi haszna nem lesz a tevékenységünknek.

Egyetértünk azzal, hogy sokkal jobb lenne, ha mindez adott lenne, és ha a problémás gyerekekkel (akik országos szinten valószínűleg százezres nagyságrendű csoportot alkotnak) ilyen módon tudna foglalkozni az iskolarendszer. De mindannyian tudjuk azt is, hogy sajnos nem ez a realitás. Se a szakember, se az idő, se a pénz, se – és talán ez az alapvető probléma – a társadalmi kultúra nincs meg hozzá. A tapasztalatunk az, hogy az ilyen kérdésekkel való foglalkozás, „lelkizés” a következő esetekben válik hirtelen fontossá egy iskola számára.

- Amikor nagyon nagy a baj, mert jelentkezik valami akut és látványos probléma a diákok között (pl. öngyilkosság, súlyos testi sértés, nyíltszíni idegösszeomlás, el nem tussolható drog-ügy), ami erősen kikezdi az iskola jó hírét.
- Amikor az iskola ilyen-olyan forrásból, pályázatból jelentős összeget kap, amit csak efféle programokra költethet el.
- Amikor egy különösen érzékeny és idealista, agilis és kitartó pedagógus, iskolaorvos, esetleg szülő minden követ megmozgat, hogy történjen végre valami.

Ilyenkor aztán valaki fölkészül a kritikus témából, vagy külső segítséget hívnak – pl. minket. Való igaz, hogy az 1-2 előadás, óra, foglalkozás nagyon keveset számít. Mégis: a semminél valamivel több! Érdemes elmondani! Jobb, ha legalább egyszer hallotta az a diák, mint ha egyáltalán nem is tud róla! Nem rendszeresen, nem gyakran, de néha van olyan, hogy egy gondolat, egy mondat, egy szó, egy gesztus képes maradandó hatással lenni az életünkre. Nem tudhatjuk, hogy melyik gyerek életében melyik lesz az a szó...

Minden viselkedési, életmódbeli változás a probléma tudatosításával kezdődik. Fel kell ismerni a jeleket, rá kell jönni: ez, amiről szó van, rám is igaz, én is átéltem, engem is érint! Miután észleltük a tüneteket, elkezdhetjük megfigyelni a saját viselkedésünket, kritikus szemmel nézni az automatikus reakcióinkat is. Ez a készség az önreflexióra, a helyzetek tudatosítására kulcsfontosságú – legyen szó a digitális világ kihívásairól, vagy bármilyen más lelki vagy kapcsolati természetű problémáról! Nem mindig elég, sőt, legtöbbször nem, de szinte mindig a megoldás felé vezető út kezdete.

Óriási élmény látni, amikor egy diák először néz rá önmagára, az életére, a gondolkodásmódjára kívülről. Először veszi észre, hogy „Hiszen ezt máshogy is lehet látni!” Először gondolkozik el rajta, hogy „Miért is csinálom én ezt? Miért gondolom, hogy ez a jó?” Mintha valaki életében először nézne tükörbe: „Nahát, ez vagyok én? Így nézek ki?” Úgy tűnik, fiatalok tízezrei élnek úgy az életüket, hogy ez a lelki tükörbenézés elmarad. Csinálják napról napra, amit szoktak, úgy, ahogy szokták. A kisebbek, az alkalmazkodóak, a könnyen kezelhetőek azt, amit a szülők meg a tanárok mondanak nekik. Az idősebbek, a lázadók azt, amit a kortársaiktól látnak, meg amit a média sugall. De az nagyon ritka, hogy valaki megáll, kilép egy kicsit a tanulás vagy a bulizás mókuskerekéből, és elkezd komolyan gondolkodni az életéről: „Ki vagyok én? Milyen vagyok? Milyen szeretnék lenni? Mik a céljaim? Vannak-e egyáltalán? Miért pont ezek? Hogyan akarom elérni? Biztos, hogy az a legjobb út?” Ehhez az – akár csak egy pillanatnyi – megálláshoz és kilépéshez van szükség arra, hogy fölvevünk kemény kérdéseket, beszéljünk kényes témákról akkor is, ha tudjuk, hogy kész megoldásaink nincsenek, és az adott körülmények között talán nem is lehetségesek.

2. A saját osztályát Ön ismeri

A FÉK anyagot elsősorban a középiskolások (9-12. évfolyam) számára dolgoztuk ki, de számos példa volt rá, hogy jóval fiatalabbak között, vagy éppen a felsőoktatás keretében használták. De már a 14-19 évesek között is hatalmas különbségek lehetnek. Egy lassabban érő 14 éves még gyerek, a 19 évesek nagy része viszont valóban kész felnőtt – szinte biztos, hogy ő legalábbis annak érzi magát. Egészen mások a szükségletek és lehetőségek egy budai elitgimnáziumban, mint egy perifériális kisvárosban működő szakiskolában. Mások a vágyak, a célok, a

remények, a technikához való hozzáférés, a kapcsolati háló, a szülők elvárásai a gyerekekkel és az iskolával szemben. Más a bevett hangnem egy konzervatív, egyházi iskolában, mint ott, ahová nyóckerületi vagányok járnak. Ami az egyik helyen elfogadhatatlanul vulgáris és megbotránkoztató, az a másikban lehet röhejesen szemérmes. Lehet, hogy pontosan ugyanarra a kérdésre az egyik iskolában azért nem kapunk választ, mert túlságosan összetett és elvont, a másikban meg azért, mert olyan triviális a válasz, hogy mindenkinek méltóságán aluli megszólalni.

Ezért az óravázlataink nem tekinthetők véglegesnek. Nemcsak szabad átdolgozni őket, hanem kell is! Kimondottan kérjük, hogy a konkrét helyzetre, az adott iskolára és osztályra Ön végezze el a „személyre szabást”!

Az óravázlatokat egy-egy 45 perces órára írtuk meg. Ugyanakkor világos, hogy egy vázlat végig vétele csakis nagyon együttműködő, aktív és fegyelmezett osztállyal lehetséges ennyi idő alatt – és tudjuk, hogy nem minden osztály ilyen. Jó lenne több időt szánni ezekre a fontos kérdésekre, jó lenne még több aktivitás és interakció: ha lehetséges, javasoljuk, hogy használjon több tanórát. De a kevés is több a semminél: ha nem tudtak végigmenni a vázlaton, akkor is érdemes volt legalább szóba hozni a kérdéseket, és elhinteni a gondolatot, hogy lehetséges és érdemes ezekről a dolgokkal őszintén beszélgetni – akár egy felnőttel, még egy pedagógussal is!

3. A technika változik, de az ember marad

A digitális világ hihetetlenül gyorsan változik. Új eszközök, appok, támadási felületek, védekezési lehetőségek, szolgáltatások, szolgáltatók, jogszabályok stb. Lehetetlen lépést tartani vele. Nem érezzük feladatunknak, hogy a technikai újdonságokkal foglalkozzunk. Ez legyen az informatika oktatás felelőssége. Amikkel foglalkozni szeretnénk, azok mindennek az egyénre és közösségre gyakorolt lelki, szellemi, érzelmi, szociális hatásai: a digitális világhoz való ilyen vagy olyan viszonyulásunk okai és következményei. Ezekre is igaz, hogy meglehetősen gyorsan változnak, alakulnak, elsősorban éppen a technikai fejlődés hatására, de mégis valamivel lassabban és kiszámíthatóbban. Úgy látjuk, hogy lelki mozgatórugók nagyjából ugyanazok ma is, vadonatúj jelenségekkel kapcsolatban is, mint amelyeket a FÉK program indulása idején, egy egészen más műszaki környezetben azonosítottunk.

4. A tanítás stílusa

A FÉK mindig is nagy hangsúlyt helyezett a tanítás módjára, eszközeire, az óra hangulatára. Ezekről a nagyon gyakorlati, életminőségünket közvetlen módon meghatározó dolgokról nem szabad ugyanúgy tanítani, mint a periódusos rendszerről. Ezek nem pusztán információk! Ideális esetben egy új hozzáállás alakul ki a szóban forgó kérdésekkel kapcsolatban, és érzelmi motiváltság a tanultak alkalmazására. Nyilván nem mindig és nem mindenkinél lehet ezt elérni. De a legkevesebb, amire törekednünk kell, hogy a tanuló azt érezze: „Ezen az órán tényleg rólam volt szó! Nemcsak elmondtak valamit nekem, hanem megkérdeztek engem is, számított a véleményem, a gondolataim, az érzéseim.”

Ugyanakkor el kell ismerni, hogy ez az új FÉK anyag nagyrészt olyan témákkal foglalkozik, amelyeket kimondottan nehéz interaktív módon tanítani. A korábbi FÉK könyvekben is szerepeltek kényes fejezetek, de azért pl. a barátságokról, kommunikációról, érzem intelligenciáról szóló anyagrészekhez viszonylag könnyű volt érdekes feladatokat, szemléltető gyakorlatokat, kiscsoportos feldolgozást és hasonlókat párosítani. A pornográfia vagy a bullying viszont olyan témák, ahol igencsak kockázatos pl. szerepjátékot vagy kiscsoportos megbeszélést adni feladatul. Könnyen röhögcsélésbe fordulhat a dolog, egymás vagy a tanár zavarba hozása kerülhet a középpontba, de akár kimondottan sértő vagy bántó mondatok is elhangozhatnak. A tanárnak ezért sajnos határozottabban kontrollálni kell az óra menetét, mint a kevésbé kényes FÉK anyagok esetén. Folyamatosan részt kell vennie az egész osztállyal való párbeszédben, hogy érezze, hogyan alakul az óra hangulata; lehet-e mélyebbre menni, vagy vissza kell lépni; biztatni vagy visszafogni kell-e a humort; egészséges irányba halad-e a kommunikáció, vagy esetleg meg kell védeni valakit stb.

Emiatt javasoljuk, hogy az órákon elsősorban az irányított párbeszéd módszerét alkalmazza: ilyen szemlélettel készült az óravázlatok többsége is. Ön tudja, hová szeretne eljutni, de nem elmondja, „leadja az anyagot”, hanem nyitott – vagy, ha kell egy kis segítség, célzottabb, rávezető – kérdések segítségével bontja ki a tudnivalókat. (Az órára való készülés legfontosabb része lehet saját rávezető kérdések kitalálása az egyes pontokhoz, az adott osztály ismeretében.) Ilyen módon nem várható persze, hogy minden egyes alpont elhangozzon, és szó szerint úgy, ahogy az óravázlatban szerepel, de nem is ez a cél. Sokkal fontosabb, hogy a tanulók érezzék, hogy valódi beszélgetésben vettek részt, ahol számított a meglévő tudásuk, a véleményük, fölteheték a kérdéseiket, akár kételkedhettek vagy vitatkozhattak is. Érdemes megemlíteni: könnyen előfordulhat, hogy egyes kérdésekben némely diák jóval tájékozottabb, mint mi magunk. Ez nem baj, sőt! Nyugodtan ismerjük el ezt a helyzetet, és építsük be az így nyert plusz információt a beszélgetésbe.

Az oldott „beszélgetés-hangulat” érdekében javasolunk olyan apró gesztusokat, mint a körben ülés vagy egy csomag keksz szétosztása. Fontos, hogy a diákok érezzék: ez most nem egy szokásos tanóra. Emellett törekedjünk arra, hogy a kényes dolgokról is természetes módon, szókimondóan, akár provokatívan beszéljünk. Önmagában az is csodákat művelhet a nyitottság és őszinteség kiváltása terén, ha azt hallják, hogy nem szokott szaktárgyi zsargont, és nem is az osztályfőnöki órákra sajnos sokszor jellemző virágnyelvet használja. Az óravázlatokat igyekeztünk ennek megfelelő hangnemben megírni. Olyan stílust viszont nem próbáljon magára erőltetni, amiben nem érzi magát otthonosan.

Az óravázlatokban **a vastag betű segíti a tagolást, az anyag áttekinthetőségét**, álló betűkkel írtuk a lényegét, azt, amit Ön – akár szó szerint – elmondhat, és *dőlt betűkkel a javaslatainkat, ötleteinket, háttérinformációt az egyes feladatokhoz.*

Bízunk benne, hogy a FÉK anyag új óravázlatai hasznos segítséget jelentenek majd e nagyon fontos, de igen kényes témakörök tárgyalásánál! Mindenféle visszajelzést, ötletet, fejlesztési javaslatot köszönettel fogad, és munkájához erőt, bölcsességet, türelmet és sok sikert kíván

a FÉK munkacsoport